

FERENC PÁPA ÜZENETE A MA EGYHÁZÁNAK

SZÉKELY JÁNOS

Absztrakt

Ferenc pápa egyik legfőbb üzenete számunkra az a felhívása, hogy lépünk ki kényelmes épületeink világából, induljunk el a perifériák felé, legyünk szegény és a szegényekért élő egyház. Az alábbiakban megvizsgáljuk a nyolc boldogság üzenetét, különösen a szegényeknek megígért országról szóló örömhírt, majd összefoglaljuk Ferenc pápa legfontosabb iránymutatásait az egyház és a világ számára.

Kulcsszavak: boldogságmondások, messiáskirály, Ferenc pápa

Boldogok

A hegyi beszéd úgy kezdődik, hogy Jézus felmegy „a hegyre”. A természetes megfogalmazás „egy hegyre” vagy pedig (hogy egy példát vegyünk) „a Tábor-hegyre” lenne. A kicsit különös „felment a hegyre” fogalmazás a Sínai-hegyre utal. Jézus felment a *par excellence* hegyre, a kinyilatkoztatás hegyére (Jeremias, 1990: 875). Máté tíz boldogságmondást említ (kilencszer „Boldogok”, végül: „Örüljetek és ujjongjatok”).¹ Ezzel azt mondja, hogy Jézus új tízparancsolatot, új törvényt ad.

1 – A boldogságmondásokat többféleképpen számlálják. Van, aki kétszer négy mondásra osztja a gyűjteményt (Paul Gaechter, H. Guenther). E magyarázók szerint a harmadik boldogságmondás (a szelídekről), mely feltehetően Máté szerkesztői munkája révén került ide, hasonló tendenciájú kiegészítés, mint a szegények boldogságában a „lelki” szó betoldása. Mindkettő azt jelzi, hogy nem akármilyen szegények, sirók azok, akiket Jézus boldognak hirdet, hanem csak azok, akik lelkükben Istenre szomjaznak, benne remélnék. Így jön létre az első három (Q-ból származó) boldogságmondásból az első négyes egység. Ezután három új boldogságmondás következik, majd az üldözökről szóló (szintén a Q-ból eredő) boldogságmondás mátéi elővételezése, megduplázása a 10. versben. Ezáltal keletkezik egy második négyes egység. Mindkét négyes csoport végén visszatér az „igazság”, a második végén pedig a „mennyei országa” kifejezés is. Utóbbi így a legelső boldogságmondásra utal vissza. E két négyes csoport után mintegy átmenetként említi Máté az üldözöttekről szóló, a Q-ból vett boldogságmondást (11–12). Ez a makarizmus többes szám második személyben áll (ahogy Lukácsnál – és feltehetően a Q forrásban – az összes), elkülönülve ezáltal az eddigiektől, és kapcsolódva a beszéd folytatásához. Így Máté nyolc boldogságmondást közölne (5,1–10), melyektől a kilencedik elválna mint átvezetés a következő perikópa felé. Más biblikusok (például Heinrich Weinel, Klaus Koch) kilenc boldogságmondásról beszélnek, esetenként három hármas csoportba osztva őket (vö. Dupont, 1992). Ezek a feltételezések sok helyes meglátást tartalmaznak, ám kevés hangsúlyt helyeznek a következő tényekre: (1) A szövegegység legfontosabb formai eleme a *makarioi* felkiáltás. Ez kilencszer szerepel, és a legutolsó alkalommal egy kettős boldogságmondást vezet be. (2) Máté nem annyira a pontos matematikára ügyel, mint inkább az öszövségi utalásokra. A nemzetségtáblában (1,2–17) is ezt láthatjuk (a háromszor tizennégy nemzedék nem stimmel matematikailag; Dávidot és Joziját duplán kell számolni, hogy kijöjjön). (3) Máté számára rendkívül fontos a Mózes-párhuzam, amelyet a beszéd elején („felment a hegyre”) és az antitézisekben („Mondaték a régieknek: Ne ölj... Ne paráználkodj”) újra felidéz. (4) Mindezek alapján úgy gondolom, hogy helyes a boldogságmondásokat a tízparancsolat jézusi (és mátéi) megfelelőjeként értelmeznünk. Vö. Walter, 1968.

Lukácsnál is megtalálható ugyanez a (Q forrásból, vagyis egy 1. századi Jézus mondásait tartalmazó gyűjteményből származó) „hegyi” beszéd, de ott úgy szerepel, hogy Jézus imádkozott, s utána lejtött a hegyről, és egy síkságon mondta el a beszédet (6,17). Valószínűleg a síkság volt a beszéd eredeti helyszíne a Q forrásban, és ezt Máté megváltoztatta. Az új Mózes az új Sínai-hegyen akarja bemutatni. Máté Jézust más helyeken is úgy ábrázolja, mint az új Mózes. Így például a gyermekségtörténetben. Ahogyan Mózes születésekor a fáraó megölette a fiúgyermekeket, úgy a gyermek Jézust is halálra keresi Heródes, és megöletik helyette a betlehemi fiúgyermekeket. Jézus – éppúgy, mint Mózes – megmenekül, s azután Egyiptomból jön, ahogyan Mózes is Egyiptomból vonult ki.

Ugyanez a Mózes-motívum jelenik meg a hegyi beszéd elején is: Jézus felmegy az új Sínai-hegyre, és új törvényt ad. Máté a beszéd helyszínének módosításával nem meghamisítja az eseményt, hanem mélyebb jelentését, igazi horderejét ábrázolja.² Máté evangélista azt látta, hogy Jézus új törvényt ad. Ő az új Mózes. Ha a síkságon állt is (ahogyan a Q forrás hagyományozta az eseményt), valójában fent állt a kinyilatkoztatás hegyének tetején, felment az új Sínai-hegyre. Máté az új Izraelt látta megszületni ott, az új Sínai-hegy alatt. Ezt a látást akarja átadni evangéliumával. Amikor átfogalmazza a körülményeket, akkor azt írja le, ami a mélyben valóban megtörtént.

Jézus a Máté-féle ábrázolásban nem is annyira Mózessel azonos, hiszen Mózes nem beszélt a hegyen, csupán átvette a törvény tábláit. Ott Isten beszélt. A boldogságok meghirdetésével Jézus ad kinyilatkoztatást a hegyről. Máté Jézust Istennel állítja párhuzamba. A „Hallottátok, hogy mondatott...” kifejezés szenvedő igealakja *passivum divinum*,³ s a jelentése ez: „Isten mondta a régieknek, én viszont azt mondom nektek...” Itt is Istennel áll párhuzamban a törvényt hirdető Krisztus.

A hegyi beszéd a boldogságmondásokkal kezdődik, amelyek Jézus prédikációjának egyik legfontosabb részét jelentik, mégis nagyon sokszor félreértjük, nem értjük őket. Általában erénylistának szoktuk értelmezni felsorolásukat. Azt a kijelentést, hogy „Boldogok a tisztaszívűek”, így értjük: legyetek tisztaszívűek, és akkor jutalmat kaptok. A „Boldogok a lelki szegények” azt jelenti, hogy legyetek lelki szegények. Hogy miért éppen így fogalmaz Jézus, hogy „boldogok”, ezen nem nagyon szoktunk elgondolkodni, pusztán formai díszítő-

2 – Talán meglepő számunkra, hogy Máté ilyen szabadon megváltoztatja a beszéd helyszínét síkságról egy hegy tetejére. Azért olyan szabadok az evangélisták egyes történetek elmesélésekor, mert a régi keleti ember másképp mondja el ugyanazt, mint egy modern nyugati. Más volt a történelemtől és az igazságról való felfogásuk, mint a modern nyugati civilizációban élő emberé. Ma egy eseményt így mondanánk el: „Március 28-án reggel hét órakor az Astoriánál, egy 60 km/h sebességgel közlekedő személygépkocsi a kanyarban jobbra befordulva elütötte Kiss Béláné hetvenkét éves budapesti lakost, aki három perccel belül belehalt sérüléseibe.” Mi ezt tartjuk korrekt beszámolóknak egy eseményről. A keleti ember ugyanezt így mondta volna el: „Meghalt az anyám. Meghasadt az ég, és azóta nem ragyognak a csillagok.” Hogy igazából mi történt, azt minden bizonnyal a második beszámoló közvetíti jobban. Nem a felszínt mondták el a keleti emberek, hanem a mélyet.

3 – Olyan szenvedő igealak, amely ige cselekvő alanya Isten. Isten nevét a Jézus korabeli zsidóság tiszteltetből nagyon ritkán ejtette ki, ezért Isten cselekvéseit gyakran szenvedő igékkel fejezték ki, az alany megnevezése nélkül.

elemnek tartjuk. Míg a régebbi egzegézis általában erkölcsi értelmezést adott a boldogmondásoknak (a „boldogok az irgalmasok” azt jelenti: „legyetek irgalmasok”, és majd jutalmat kaptok érte), addig Chester C. McCown (1927), Yves de Montcheuil (1957) és Jacques Dupont (1969; 1973) felismerései világossá tették, hogy a boldogmondások Isten királyságának meghirdetési, és jelentésüket főként az ókori Kelet királyeszméjének háttérében érthetjük meg.

Három kilóg az erények listájaként értelmezett boldogmondások közül. Az, hogy valaki szegény, sír vagy éheznek, nem erény, és nem jár érte jutalom. S pontosan ez a három boldogság a legeredetibb, legfontosabb. A Q forrásban, amelyből Máté és Lukács (Lk 6,20 skk.) is merített, ez a három boldogság így, együtt szerepelt.⁴ A többi Máté más forrásokból gyűjtötte össze. Az első három boldogságmondás Jézus egyik eredeti prédikációjának emlékét őrzi, valaha együtt hangzottak el. Máté hozzáfűzött ezekhez, például az 5,5 („boldogok a szelídek, mert ők öröklék a földet”) a Zsolt 37,11-ből származik. Jézus gyakran használta a boldogságmondás műfaját (például „Boldog a szemetek, mert lát” [Mt 13,16]; „Boldog, aki hallgatja és meg is tartja Isten ígését” [Lk 11,28]; „Boldogok, akik nem látnak, mégis hisznek...” [Jn 20,29]), így Máténak volt honnan merítenie.

Máté tehát új tízparancsként, törvényként értelmezi a nyolc boldogságot. Az említett háromnak is lelki értelmet ad. A szegényekhez hozzáteszi, hogy lélekben szegények. Mivel a héber nyelvben kevés az elvont melléknév és főnév, elvont fogalmakat gyakran a „szív”, illetve „lélek” szónak egy hétköznapi tulajdonságot jelölő szóhoz való hozzáfűzésével jelez. Így a Péld 16,19-nek abban a kifejezésében, hogy „alacsony lelkűek”, „lelkükben alacsonyak”, az alacsonyág átvitt, lelki értelemben szerepel: alázatos, nem gögös. Ennek ellentéte a Préd 7,8: a „magas lelkűek” azokra utal, akik nagyképűek. Mind a kétszer a hozzátétel a *ruah*. További példák: Iz 66,2: megvert lelkűek; Zsolt 34,19: ütött, megvert lelkűek (alázatosak, kicsik); Iz 65,14: megtört szívűek. E kifejezésekben a szív vagy lélek szó hozzátétele arra utal, hogy nem fizikai ütésről vagy alacsonyásgról, hanem lelki-erkölcsi tulajdonságról van szó. A mátéi „lelki szegény” is azt jelenti, hogy a szegénységről átvitt értelemben van szó: az a lelki szegény, akinek a lelke alázatos, kicsi, aki nem gögös. Az szegény lelkileg, aki tisztában van azzal, hogy rászorul Istenre és másokra. Eckhart mester szép magyarázata szerint az a lelki szegény, aki semmit sem akar, semmit sem tud, semmit sem birtokol (Büttner, 1923: 180–185).

Máté az éhezőhöz is hozzáteszi, hogy aki éhezi „az igazságot”. A zsidóknál az igazság (*cedaqa*) azt jelentette, hogy valaki igaz, szent ember (*caddiq*; vö. Mt 5,20: „Ha igazságotok – azaz életszentségetek – nem múlja felül a farizeusokét ...”). Éhezni az igazságot azt jelenti,

4 – És egy negyedik az üldöztetésről, ennek megfogalmazása azonban erősen ősegyházi, ezért itt nem tárgyaljuk.

hogy vágyom arra és mindent megteszek azért, hogy Istennek tetszően élhessek. Ez a fajta éhezés sokszor szerepel a Szentírásban. Sirák fia beszél arról az emberről, aki a bölcsességre éhezik (24,21), azaz teljes erejéből keresi, tehát tesz is érte. Philón is használja a kifejezést az „erényeket (ajrevth) éhezni” szókapcsolatban (*Poster. Cain*, 172). Máté tehát lelki értelmet ad az éhezésnek is.

A sírás az egyetlen, amelyet Máté nem fogalmaz át. Az egyházatyák később a sírásnak is lelki értelmet adtak. Azt mondták, hogy nem világi szomorúságról van itt szó. Órigenész szerint például Jézus az ember saját és a mások bűnei felett való szomorúságáról beszél (*Com. Ps.*, 37,7).

Eredetileg azonban úgy hangozhattak el a boldogságmondások, ahogyan Lukács is idézi őket: „Boldogok a szegények, övék a Mennyek királysága. Boldogok az éhezők, mert majd jóllakatnak. Boldogok a sírók, mert megvigasztaltatnak.” A „jóllakatnak”, „megvigasztaltatnak” szenvedő igealakjai szintén *passivum divinumok*, a jelentésük: Isten majd jóllakítja őket, vigasztalást ad nekik. A „Mennyek országa” kifejezés nem a mennyországot jelenti. A korabeli zsidó szóhasználatban gyakran használták a Mennyek szót Isten nevének kifejezésére. Mivel tiszteletből nem akarták Isten nevét kiejteni, más szavakkal helyettesítették (a Név, a Hely, az Egek⁵). Helyesebb tehát a kifejezést Isten királyságának fordítanunk. Isten királysága az, amikor és ahol Isten király. Amikor és ahol Isten akarata megtörténik, végre nemcsak a mennyben, hanem itt a földön is. Így imádkozzuk a Miatyánkban: „Jöjjön el a te királyságod, legyen meg az akaratom, amint a mennyben, úgy a földön is.”

Maga a boldogságmondás ismert műfaj az Ószövetségben, főleg a bölcsességi irodalomban gyakori (például Péld 3,13; 8,32.34.35; Bölcs 3,13). Általában egy tettet és annak eredményét állítja párhuzamba. „Boldog az az ember, aki bölcsességet talál, mert drágább az mindenféle gazdagságnál” (Péld 3,13). Az apokaliptika is használja ezt a műfajt. Itt a jutalom mindig eszkatologikus: a végső időben ők lesznek a kiválasztottak. A tett, az erény általában rövidebb az apokaliptikus mondásokban, vagy ki is van hagyva.⁶

Jézus boldogságmondásai tehát ezt a műfajt követik. Van azonban egy-két újdonságuk is. Jézus egy sorozatot mond el, míg az Ószövetségben legfeljebb két boldogságot találunk egymás után. Újdonság az is, hogy megszólítja a hallgatókat, tehát nem általánosságban beszél az erényes emberekről, hanem azokhoz szól, akik éppen ott vannak. Az is egyedi, hogy ennyire paradox a jelen cselekedet vagy állapot és a jövőbeli jutalom kapcsolata: a szegényeket, a sírókat mondja boldognak.

5 – A héberben (és az arámban) az ég szó mindig többes (pontosabban kettes) számban szerepel. A magyar (és sok más) nyelv is ismeri az ég szó Istenre vonatkoztatott használatát (például „az ég akarata”).

6 – „Boldog, aki asztalhoz ülhet Isten országában” (Lk 14,14); „Boldogok a halottak, akik az Úrban haltak meg” (Jel 14,13; 22,7.14); Boldogok vagytok, igazak és kiválasztottak, mert dicsőséges az örökségetek” (1Hén 58,2).

De miért is boldogok, akik éheznek, a szegények, a sírók? Jézus egy társadalmi réteget emel ki, és rájuk mondja, hogy boldogok? A nyugati nyelvekben a szegény szót általában a kevésből eredeztetik (*paucus* = kevés, *pauper* = szegény). Görögül két szó is van a szegénységre: „akinek fáradozni kell, fáradozó”. Már az is nagy nyomorúságnak számított, ha valakinek dolgoznia kellett. A gazdagok az ókorban általában nem dolgoztak. A másik az „elrejtőző”. Ezt a szót használták a koldusokra, a valóban nyomorultakra, akiknek szégyellniük kellett szegénységüket, s bujkáltak. A LXX-es fordításban e szó gazdagabb jelentést kap, mert gyakran az *'ani* fordítása. Ez az *'anah* igéből képzett melléknév (*adiectivum verbale*), és szó szerint azt jelenti: „meghajlott, meggörbített ember”. A keleti nyelvekben a szegény az, akit megtaposnak, akin átázolnak, akinek mindig hajlongania kell ura előtt, akinek nincs lehetősége arra, hogy a jogait megvédje, akivel bárki bármit megtehet. Az *'ani* elsősorban szociológiai fogalom. A megalázott, az elnyomott réteget jelenti.

A szomorúságra is két szava van a görögnek: egyrészt a *λνωπη*, mely állapotzerű szomorúságot jelent, a másik a *πεωυθη*, amely a szomorúság külső kifejezését jelöli. Akkor használják, amikor kitör a szomorúság az emberből, mert már nem tudja magában tartani. Ennek a szomorúságnak a jelei a könnyek, a jajkiáltás. A *πεωυθη* szó is mélyebb értelmet kap a LXX-es fordításban, mert gyakran a héber *ebel* (gyász) szót is ezzel fordítják. Nemcsak a szomorúságra, hanem a gyászolók jajkiáltására is ezt a szót használják.

A *πειναωω* ige annyit jelent, hogy éhes valaki. A LXX viszont nagyon gyakran a *ra'ab* (éhínség) szót is ezzel fordítja (vö. Ter 41,55), amelyre a görögnek külön szava van. Így a *πειναωω* a LXX-es fordításban intenzívebb tartalmat nyer. Az éhezők azok, akiknek nincs meg a holnapi betevő falatjuk. Tehát Jézus azt mondja, hogy boldogok a megtaposottak, a megalázottak, a jajveszékélők és az éhezők.

Mindhárom kategória ugyanazt jelenti, ugyanarról a társadalmi csoportról van szó. Az Ószövetségben gyakran együtt is szerepelnek. A szegények, a börtönök lakói, a süketek, a vakok, a gyászolók, a megtört szívűek, a sánták, az özvegyek, az árvák, az elnyomottak, a menekültek (vö. Iz 61,1). Őket hirdeti Jézus boldognak. Lehet, hogy ezek az emberek jámborak, de ez nincs külön megemlítve. Nem az az oka boldogságuknak, hogy jobbak, mint a többiek. Nem bennük van a boldogságuk oka: „Boldogok vagytok ti, szegények, mert tiétek Isten királysága.” Isten királysága, uralkodása olyan természetű, hogy boldoggá teszi őket. A boldogmondások igazi értelmét éppen ezért a királyszeme segítségével közelíthetjük meg.

Az ókori Keleten a királyoktól elsősorban azt várták, hogy a nyomorultakat segítsék, a szegényeket, az árvákat, az özvegyeket megvédjék. Idealizálták a királyokat.⁷ Pásztorinak

7 – Ahogyan a magyar népi hagyomány is teszi ezt „az igazságos Mátyás” alakjának idealizált képe segítségével.

nevezték, néha még anyához is hasonlították őket. Azt remélték a királytól, hogy igazságot teremtsen. A keleti ember számára az igazság fogalma nem egyszerűen jogegyenlőséget jelentett, mint a nyugati gondolkodásban. Keleten tudták: attól, hogy az erősnek és a gyengének ugyanolyan jogai vannak, még nem lesz esélyegyenlőség. Az az igazság, amikor a gyengét hathatósan megvédik. A király akkor igazságos, ha a szegény mellé áll, és megvédi a jogait, az erőt pedig visszaszorítja.

Hammurápi (Krisztus előtt 1728–1686) törvényoszlopán olvashatjuk: „Ölemben hordoztam Sumér és Akkád népét, oltalmamban felvirágoztak, békében kormányoztam őket, erőm oltalmába helyeztem őket, hogy az erős ne nyomhassa el a gyengét, s igazsága legyen az özvegynek és árvának, hogy igazságosság legyen biztosítva az elnyomottaknak...” (24,48–79). A király itt anyaként értelmezi feladatát. Őlében hordozza népét, és a szegényeket védi. Akkád nyelven, amelyen a törvényoszlop íródott, igazságot tenni azt is jelenti: elengedni az adósságot (Oppenheim, 1969: 269). Jól tudták, hogy a szegényt, aki eladósodott, már sokféleképp kifosztották, és ha most a gazdag elengedi az adósságát, akkor nem jótékonyaságot gyakorol, hanem a kötelességét teszi, így áll helyre az igazság.

Asszurbanipál (Krisztus előtt 668–631) trónra lépésével kapcsolatban ezt írják: „Jog napjai, igazság esztendei, bőséges esők. Azoknak, aki vétkeikért halált érdemeltek, uram, a király visszaadja az életet. Akik évek óta börtönben voltak, szabadon engedted őket. Akik régóta betegek voltak, meggyógyultak, az éhezők jóllaktak, a soványak meghíztak, a mezíteleneket felruháztad...” (Schrader et al., 1902: 380–381). Amikor egy jó király uralomra lép, mintha visszatérne az aranykor. Reménység támad a világnak.

A Krisztus előtti XIV. században keletkezett ugariti Keret-legenda leírja, amint a király, Keret fia, Jasszib fellázad apja ellen, s ezt veti a szemére: „Nem ítéltél az özvegynek, nem szolgáltatál igazságot a boldogtalannak, nem üldözted azokat, akik kifosztják a szegényt, nem tápláld az árvát, aki előtted állt, s az özvegyet, aki mögötted volt. Nem voltál testvére a betegnek, sem társa kínjainak ágyánál” (II. tab., 6. col., lin. 33–34) (Virolleaud, 1941: 11). Méltatlan a királyságra az, aki nem érez együtt a szenvedővel, s nem tudja megvédeni. Csak az méltó hatalmat gyakorolni, aki valóban pásztora népének, akinek fáj nepe fájdalma.

Egyiptomban IV. Ramszesz fáraó trónra lépésekor (Krisztus előtti XII. század) ezt kiáltották: „Boldog nap! Az ég és a Föld örvendeznek, mert te vagy Egyiptom hatalmas ura. Akik menekültek voltak, visszatérnek városaikba, akik elrejtöztek, előjönnek ismét, akik éheztek, vígan jóllaknak most. Akik szomjaztak, bortól részegek. Akik mezítelenek voltak, finom lenvászonba öltözködnek. Akik börtönben voltak, visszakapták szabadságukat. Akik szomorúak voltak, most íme örülnek. Akik lázadásokat szítottak, most békéssé váltak. A Nílus magas vizei kiáradtak barlangjaikból, hogy felfrissítsék népem szívét” (*Torinói*

Osztrakon, Pritchard, 1969: 378–379). Amikor jó király jön, az egész világ ujjong. A szegények reménye beteljesedik.

Az Ószövetség messiáskirály-eszméje

Izrael is ezt várta, elsősorban magától Istentől. Istent királynak nevezte, aki a gyöngét védi: „Az Úr megszabadítja a foglyokat, az Úr a vakokat látókká teszi, az Úr fölemeli a lesújtottakat, az Úr megoltalmazza a jövevényeket, felkarolja az özvegyet és az árvát, de elpusztítja a bűnösök útjait. Király az Úr mindörökké” (Zsolt 146,7–10).

Az, hogy Isten király, azt jelenti, hogy megvédi a szegényt. Úgy király az Isten, hogy a szegény boldog lehet. Izrael alapélménye Istennel kapcsolatban az, hogy a rabszolgaságból kimentette őket, neki drága volt a rabszolgák vére. Akiket nem tartottak embernek, akiket eltápostak, Isten azok mellé állt. Isten védője a gyöngének: „Az elveszettet megkeresem, az eltévedtet hazavezetem, a sebesültet bekötözöm, a beteget fölérősítem. De a kövéret és az erőt elpusztítom. Én fogom terelgetni őket igazsággal” (Ez 34,16).

Úgy pásztor az Isten, hogy a gyöngét védi, az erőseket, akik eddig bántották a gyöngéket, elpusztítja.⁸ Ezt várja Izrael minden földi királytól is, mivel a király Isten helyettese, Isten törvényét valósítja meg a földön. Úgy kell uralkodnia, hogy a szegényt védi: „Dávid háza, ítéletek reggeltől kezdve, mentsétek ki a kifosztottat az elnyomó kezéből, az idegent, az özvegyet, az árvát; ne zaklassátok őket, ne erőszakoskodjatok velük” (Jer 21,12).

Mivel a dávidi dinasztia királyai nem teljesítették ezt a várakozást, egyre inkább egy jövöbéli ideális királytól, „messiástól” várja Izrael Isten királyságának földi megvalósítását. A messiás (felkent) szó mindenekelőtt a királyok megnevezése volt, mert a felkenés által lettek királlyá. Sok királyt messiásnak nevez az Ószövetség, Saultól kezdve.⁹ A felkenés rítusa Egyiptomban is ismert volt: a fáraó felkenete vazallusait, a kisebb királyokat, akik uralmát egy adott országrészben elismerték. Ezzel a szertartással a maga hatalmából adott nekik egy részt az adott területre vonatkozóan. Izrael népének meggyőződése szerint a királyok az Úr felkentjei, vagyis Isten hatalmából részesednek, az ő királyi uralmát kell megvalósítaniuk Izrael népe körében. Azt várták a messiáskirálytól, hogy olyan uralkodó legyen, aki megvalósítja Isten igazságát: „Igazságot fog szolgáltatni a nyomorultaknak, jog szerint ítél az ország szegényeinek. Megveri az erőszakost szája vesszejével...” (Íz 11,4). „Isten, ítéletedet add át a királynak [...] hogy igazságosan kormányozza népedet, és méltányosan szegényeidet [...]. Ő megszabadítja a szegényt, ha hozzá kiált, a szűkölködőt, akin senki sem segít.

8 – A LXX ezt átírja: „megőrzöm”. A héber szöveg szerint Isten a gyöngét védi, az erőt elpusztítja.

9 – Azt mondja Dávid: „Hogyan emelnék kezét az Úr Messiására?” (1Sám 24,7).

Megkönyörül a szegényen és a nincstelenen [...]. Megmenti őket az elnyomástól és az erőszaktól, mert szemében drága az ő vérük” (Zsolt 72,1–2.12–14).

A Biblia tehát nem idealizálja a szegénységet, a sírást, az éhezést, hanem ideális királyságot vár. Olyan országot, ahol még a szegény, az éhező is boldog, mert az éhező enni kap, a síró pedig vigasztalást talál. Az éhező nem azért boldog, mert éhezik, hanem mert jóllakik; a síró sem azért boldog, mert sír, hanem mert vigasztalásban részesül. Ezt az országot hirdeti meg a Magnificat is: „A hatalmasokat elúzi trónjukról, a megaláztatottakat felemeli, az éhezőt betölti javakkal, de a gazdagokat üres kézzel küldi el” (Lk 1,52–53).

Egy rabbinikus prédikációban olvassuk: „Tanítóink azt tanították, hogy amikor eljön a Messiás, a Templom tetejére fog állni, és így szól Izrael fiaihoz: Ó, ti szegények, elérkezett megváltásotok ideje” (*Pesiqta Rabbati*, 36).

Amikor tehát Jézus azt kiáltja, hogy „boldogok vagytok, ti, szegények, elérkezett Isten királysága”, akkor meghirdeti azt a királyságot, amelyre a szegények vártak. Kikiáltja azt, hogy Isten végre kezébe vette az uralmat. A Messiás trónra lépése ez a prédikáció. Örülhetnek a szegények és az éhezők, mert Isten megvalósítja királyságát, mert lesz védője a szegénynek. Rejtetten azt mondja ki ezáltal Jézus, hogy eljött a Messiás, aki elhozza Isten királyságát. Boldogok a szegények, mert eljött a Messiás, hogy gazdaggá tegye őket, mert van, aki megvédje őket. Amikor egy alkalommal megkérdezik Jézustól: „Te vagy-e a Messiás?”, ő ezt válaszolja: „Vakok látnak, sánták járnak, leprások megtisztulnak, a szegényeknek hirdetik az örömhírt. Boldog, aki nem botránkozik meg bennem” (Mt 11,5–6).

Boldog az éhező tömeg, mert Jézus jóllakatja. Boldog a tékozló fiú, mert eljött Jézus, hogy megbocsássa bűneit. Nagyon ünnepélyes ez a boldogságmondás-sorozat, ez az örömhírhirdetés. Talán Jézus legelső prédikációinak alapmotívuma, kezdőmondatai lehettek ezek a *makarizmoszok*, amelyekkel meghirdeti az Országot. Azt, hogy egy ősi prédikáció darabjáról van szó, onnan is gondolhatjuk, hogy nincs benne még szó visszautasításról. Úgy tűnik, mintha Jézus nagy optimizmussal hirdetné ki ezt az örömhírt. Mintha bízna abban, hogy egész Izrael el fogja fogadni az üzenetet. A hagyomány ősiségét onnan is sejthetjük, hogy a krisztológia, vagyis az önmaga szerepéről szóló tanítás még háttérbe szorul. Teljes egészében az Országról van szó, s Krisztus szinte eltűnik ezen igehirdetés mögött. A passióhoz közeledve egyre többet beszél majd Jézus önmagáról, az Emberfiáról.

Nem arról van szó tehát, hogy a szegények jobbak, mint a gazdagok, vagy az éhezők jobbak, mint a jóllakottak, hanem arról, hogy Isten úgy uralkodik, hogy még a szegények is boldogok lesznek. A Királyság boldogságot jelent a boldogtalanoknak. Ahogyan egy anya is, ha van a gyerekei között fogyatékos, beteges vagy tehetségtelenebb, őt még inkább szereti. Isten uralma is ilyen, hogy elsősorban az elesetteket karolja fel. Jézus működésének

vannak kivételezettjei. Mindvégig megfigyelhetjük például, hogy rengeteget törődik betegekkel, és sok beteget meggyógyít. Ebbe a kivételezett csoportba tartoznak a gyerekek is. Nem valószínű, hogy Jézus azért emlegeti a gyerekeket, mintha jobbak volnának, mint a felnőttek, vagy azért állítja őket példaképül, mert a gyerek annyira bízik a szüleiben. Az ókorban nem idealizálták a gyerekeket, és a Szentírásban sem találunk erre utaló jeleket. A gyereket a felnőtt és az állat közötti átmenetnek tartották, aki még nem tud gondolkodni. Úgy „idomították”, nevelték őket, mint az állatokat: bottal. Jézus azért mondja, hogy a gyerekeké, a kicsinyeké Isten országa, mert megaláztak és kicsinyek; ezért fordul hozzájuk. Mert Istennek ilyen a szíve. „Áldalak téged, Atyám, mert elrejtetted ezeket a bölcsek és okosak elől, és feltártad a kicsinyeknek. Igen, Atyám, így tetszett neked” (Mt 11,25–26).

Az Atya szívét nyilatkoztatja ki Jézus. Működésének kivételezettjei a bűnösök is: „Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem hogy a bűnösöket” (Mt 9,13). Nem azért, mert a bűnösök jobbak, mint az igazak, hanem mert nekik van szükségük orvosra.

A szegény, éhező, síró sem jobb, mint akárki más, nem azért lesz a megígért boldogság birtokosa, mintha ezt különösképpen kiérdemelte volna. Sokkal inkább arról beszél Jézus a boldogságmondásokban, hogy elérkezett az Ország, eljött az a pillanat, amikor Isten vigasztalást ad a vigasztalanoknak, boldogságot a szegényeknek.

Olyan öröm kihirdetését jelentik a boldogmondások, amelynek köszönhetően a szegény, az éhező és a jajveszékélő egészen konkrét értelemben, kézzelfoghatóan boldog lesz; nemcsak majd a mennyben, hanem ebből valami már itt is elkezdődik. Így mielőtt lelki értelemben magyaráznánk a megígért boldogságot, azelőtt a maga konkrét valóságában (az éhezők jóllakásaként és a síró ember vigasztalásaként) kellene komolyan vennünk Jézus szavait. Az egyháznak ebből valamit meg kellene éreztetnie és valósítania, ha hitelesen akarja hirdetni Jézus örömhírét. A történelem folyamán a kereszténység számos esetben eltorzította az evangélium örömhírét. Azt prédikálta, hogy „nyugodjatok meg, szenvedők és éhezők, majd a mennyben kárpótlást kaptok”. Az evangélium elveszítette forradalmi erejét. Ha hitelesen akarjuk hirdetni Jézus örömhírét, akkor az kell, hogy a keresztények között az éhező átélhesse a megígért boldogságot, amikor enni kap. Az kell, hogy a kítaszított, lenézett szegény vagy hajléktalan átélhesse, hogy közöttünk ő is ember, éppolyan értékes, mint akárki más, sőt talán ő lesz a legfontosabb. Ha hitelesen akarjuk hirdetni az örömhírt, akkor valamit meg kell valósítanunk Jézus lakomáiból, amelyek során helye volt a vámosnak és az utcanőnek, ahol nem volt első és utolsó vendég (vö. Pilinszky János: *Egyenes labirintus*). A kereszténység hitelvesztésének, a missziók megtorpanásának egyik oka, hogy például Ázsia népei nemigen érzik, tapasztalják ezt a kereszténység részéről.

A sírás, az éhezés, a szegénység természetesen tágabb értelmet is kap a nyolc boldogságban. Szimbólumává válik általában az embernek. Az ember éhezik a szeretetre, de csak morzsákat kap. Vágyik a boldogságra, de csak pillanatokra lehet az övé. Minden ember léte töredékes, sebzett, esendő. Boldog a szegény ember, mert Isten gazdaggá teszi.¹⁰

- „Boldogok a szelídek” (Mt 5,5). A szelídség a haraggal ellentétes magatartást jelent, tehát az szelíd, aki nem erőszakos, nem indulatos, hanem gyöngye, aki nem üt vissza. Ezt jelenti a Zsolt 37,11-ben, ahol a *praeisz* az *ánáb* szó fordítása. Az *ani* a megnyomorított, a szegény, az *ánáb* az Isten szegénye, aki Istenre vágyakozik, jámbor.
- „Boldogok az irgalmasok” (Mt 5,7). Az irgalom igen gyakran a szeretet cselekedeteit jelentette. Az az irgalmas ember, aki enni ad az éhezőknek, eltemeti a halottakat. Irgalmasok azok, akik jót cselekszenek.
- „Boldogok a tisztaszívűek” (Mt 5,8). A szív a keleti embernél nem az érzelmek középpontja, hanem a személyiség legbensőbb magja, ahol megszületnek az ember életének nagy döntései. A tisztaság egyszerűséget jelent, azt, hogy valakinek nincsenek hátsó gondolatai: osztatlan szívvel, egész lényével Istent szolgálja.¹¹
- „Boldogok a békeszerzők” (Mt 5,9). Ez olyan boldogság, amelyet a zsidó hagyomány is többször megfogalmaz: „Boldog, aki békét szerez. Átkozott, aki lesújt a békében élőre. Boldog, aki békét hirdet, és béke is él benne. Átkozott, aki békét hirdet, de a szívében nincs béke” (Sl Hen 52,11; vö. Ab 1,12.18). Jézus fűzi hozzá a hagyományos mondáshoz, hogy ők Isten fiai. Ugyanúgy, ahogy a hegyi beszéd végén az ellenségszeretettel kapcsolatban mondja: „Így lesztek fiai mennyei Atyátoknak...” (Mt 5,45).
- Összefoglalás (Mt 5,10–12): A 10. vers valószínűleg Máté saját alkotása, amellyel a maga értelmezte nyolc boldogság összefoglalását adja. Két kulcsfogalom jelenik meg: a *δικαιοσυνη* (az életszentség), és az Isten országa. Végül Máté (5,11–12) az üldözöttekről szóló boldogságokat írja le, általánosítva őket.

Máté erkölcsi értelmezést ad a nyolc boldogságnak. Elsősorban parancsokként, erényekként értelmezi őket. Több protestáns egzegéta számára ez visszatetsző (Zinzendorf, 1766: 182; Luz, 1992: 215–218). Úgy érzik, Máté meghamisítja az evangéliumot. Az szerintük alapvetően az ingyenes kegyelem kihirdetése. Jézus boldogságot, istenközelséget hirdetett

10 – József Attila *Egy kisgyerek sír* című verse jól példázza a sírás egyetemességét, szimbólumjellegét.

11 – A tisztaszívűség elsődleges jelentése tehát nem a szexuális bűnöktől való mentesség.

azoknak, akik rászorultak, méghozzá ingyenesen. Máté ezt átfogalmazza zsidó mentalitás szerint, és törvénné silányítja.

Máté számára azonban ez nem valamiféle visszaélés az evangéliummal. Maga Szent Pál, noha az *indicativust* emeli ki a keresztény örömhírből („meg vagytok váltva”), az *imperativust* is fontosnak tartja („éljetez is úgy, mint a megváltottak!”) következményként.¹² Máténál ez a kettő alapvetően ugyanaz. Már a parancs is örömhír. Az erkölcs is az evangélium része. Az a tény, hogy Jézus megfogalmazza az új törvényt, az a tény, hogy eszményi módon lehet élni, s hogy ez már kezd megvalósulni, maga is örömhír. Az ember számára üdvösség, ha ezt az utat követni tudja. Máté nem lát ellentétet parancs és kegyelem között. Nála a parancs maga is kegyelem. A hegyi beszédet, amely az első evangélista olvasatában elsősorban törvénygyűjtemény, evangéliumnak nevezi (vö. 4,23). Érdekes talán hozzátenni, hogy maga Luther sem mindig állítja élesen ellentétbe az ingyenes kegyelmet és az erkölcsi követelményt. Egy 1522-es prédikációjában mondja: „Az evangélium nemcsak bénákat gyógyít, vakokat tesz látóvá, hanem az is az evangélium jótette, hogy a törvényt magyarázza [...]. Parancsokat is tartalmaz ...” (Luther, 1884: 56).¹³

Az ókori Kelet és az Ószövetség királyeszméje McCown tanulmánya óta új fénybe helyezte Jézus boldogmondásait. A szegény, az éhező és a síró azért boldog, mert a messiás-király országában megszűnik a szegénység, és jóllakhat az éhező. A nyolc boldogság ennek a messiási országnak a meghirdetése.

Mit üzen nekünk a Szentlélek Ferenc pápán keresztül?

„Mennyire szeretnék egy szegény és a szegényekért élő egyházat!”

A Ferenc név a szegények iránti kitüntetett figyelem és szeretet üzenetét hordozza. Ferenc pápa egyszerű autóval közlekedik, egyszerűen él. Végtelen közvetlenséggel járja körbe a pápai kihallgatások elején a zarándokok ezreit, megfogva a kezüket, megáldva a betegeket, mosolyogva, figyelmet szentelve a sokaságnak. Meggyőződése, hogy az egyháznak ki kell lépnie a kényelmes épületek fogságából a perifériák, a legszegényebbek, az eltávolodottak, a társadalom kivetettjei felé. Az egyház sokszor abba betegszik bele, hogy túlságosan önmagával foglalkozik. Ehelyett a küldetésére kellene figyelnie. Arra, hogy az evangélium jó híret mindenkihez elvigye, különösen is a szegényekhez, a szenvedőkhöz.

Ha az egyház vissza akarja nyerni megtépázott hitelességét, ennek egyik legfőbb útja a szegényekhez, a szenvedőkhöz való odafordulás és az egyszerű életmód.

12 – Vö. „a Lélek gyümölcsei” (Gal 5,22).

13 – Figyelemre méltó módon az evangélium „parancsai” között Luther megemlíti a boldogmondásokat is.

A szegények erőforrást is jelentenek. A perifériákról másként látjuk a világot, helyesebb látószögben. Az egyháznak szüksége van az egyszerű emberek látásmódjára, bölcsességére, mély hitére.

Ferenc pápa egy igazabb világrendről álmodik, amelyben a Föld javai nem kevesek kezében összpontosulnak. Ahogyan ő fogalmazott: „Ez a gazdaság öl!” A jelenlegi, rendkívül igazságtalan és egyenlőtlen gazdasági rendszer családokat, sőt egész nemzeteket nyomorít meg, tesz földönfutóvá. Mennyire fontos volna megálmodni és megteremteni azt a világrendet, amelyben a magántulajdonhoz való jog nem áll mindenekfölött, hanem megelőzi mindenkinek a joga az emberhez méltó életre.

Megóvni „közös otthonunkat”, a Földet

A környezetpusztítás mára olyan mértéket öltött, amely az egész emberiség létét, élhető életkörülményeit veszélyezteti. Ennek egyik legfőbb oka a haszon, a növekedés bálványozása, mindenek fölé helyezése. Az emberiségnek nem a mennyiségi, hanem a minőségi növekedésre kellene törekednie, az emberségben, lelki kincsekben, szeretetben való növekedésre. Nemcsak a közgazdászok és mérnökök jövőről alkotott elképzeléseire kellene figyelnie, hanem a vallások, a művészek és leginkább az evangélium szavára is.

Az ökológiai katasztrófa egyre fenyegetőbb réme nagyon fontos igazsággal szembesíti az emberiséget. Azzal, hogy ennek a világnak nem mi vagyunk a korlátlan urai, nem mi vagyunk az alkotói. Milyen fontos volna felismerni, hogy nemcsak az atomok és a sejtek világnak, hanem az emberi világnak is vannak objektív törvényei! Az ember nem önmaga teremtménye. Nem mi alkotjuk meg identitásunkat, nem mi találjuk ki, hogy mi a jó és mi a rossz. A világba és az emberi szellembe is bele van ültetve egy gyönyörű isteni harmónia és rend. Vagy megtanuljuk ezt és az objektív törvényeket alázattal megismerni, és szerintük élni, vagy nagyon hamar önmagunkat fogjuk elpusztítani, egy igen embertelen világot felépítve.

„Vándor voltam, és befogadtatok”

A drámai mértékben megnőtt menekültválsággal szembesülve (1960-ban körülbelül hetvenmillió olyan személy élt a Földön, aki elhagyta hazáját, 1990-ben nagyjából százötvenmillió, 2020-ban pedig kétszázhetvenmillió) Ferenc pápa az egész emberiséget kötelező szolidaritásra hívta fel a figyelmünket. A Föld közös otthonunk, és ha valahol élnetlenné válik egy embercsoport helyzete, akkor az egész emberiségnek kell segítenie a megoldás megtalálásában.

Ennek első és alapformája természetesen az, hogy helyben segítünk, a helyi problémákat igyekszünk megoldani. Minden nemzetnek meg kell őriznie identitását, kultúráját, biztonságát, tagjainak jólétét, és ennek fényében kell döntenie a befogadható személyekről. Azonban igen fontos az is, hogy ha nincs más jó megoldás, akkor a befogadással is segítsük bajba jutott, a nyomorból vagy üldöztetésből menekülő felebarátainkat.

„Ki vagyok én, hogy ítélkezzek?”

Ferenc pápa védi a házasság és a család szentségét, az emberi élet sérthetlenségét a fogantatástól a természetes halálig, védi és képviseli az egyház kétezer éves tanítását. Ezért is nyilatkozta nemrég világosan a német katolikus egyházban zajló jelenségekre reagálva, hogy az egyháznak nem áll módjában azonosneműek együttélését megáldani (AP News, 2021; vö. Hittani Kongregáció, 2021).

Azonban más stílusban képviseli ezeket az értékeket, mint igen sokan. Szelídséggel, megértéssel, senkit el nem ítélve. A helytelen cselekvést elítéli, de a tévedő embert fel akarja emelni, tisztelettel és megértéssel szólítja meg. Fontos volna tanulnunk ezt a beszédstílust, ezt a lelkületet, „amely nem vitatkozik, és nem kiabál... a megroppant nádat nem töri össze, a pislákoló méccsét nem oltja ki...” (Mt 12,19–20).

Ferenc pápa az evangélium szívét, az irgalmasságot szeretné üzenetünk és magatartásunk középpontjába állítani. Jézus üzenete a szeretet üzenete. Ezt a jó hírt csak szeretettel tudjuk hitelesen továbbadni.

Szinodalitás

Az egyház ősi idők óta kisebb és nagyobb szinódusokon, tanácskozásokon vitatta meg a nehéz kérdéseket, kereste a Szentlélek által kijelölt utat. A második évezredben ezek a szinódusok egyre inkább az egyetemes és az egyházmegyei zsinatokra koncentráálódtak, szorítózkodtak. Ferenc pápa szeretné, ha többfajta, többek részvételét is biztosító tanácskozás jöhetne létre, hogy a Szentlélek hangját ezáltal is meghallhassa az egyház.

A szinodalitás által nem sérülne a péteri szolgálat és az egyetemes zsinatok meghatározó szerepe, de más hangok is megszólalhatnak, és Isten népének hitérzéke is erősebben megjelenhetne az egyház életében.

A Szentlélek Ferenc pápát adta nekünk, hogy vezessen minket az igazság, a szeretet és az életszentség útján. Hallgassuk nyitott szívvel, hogy mit üzen általa a Lélek az egyháznak.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AP NEWS (2021): Pope: No same sex marriage, but uphold other rights, 2021. 03. 15., <https://apnews.com/article/europe-business-religion-pope-francis-marriage-a1db9c2a85852ef310c10ffc1c6f6531> (letöltve: 2021. 10. 13.)
- BÜTTNER, HERMAN (szerk.) (1923): *Meister Eckharts Schriften und Predigten II*, Jena, Diederichs Verlag.
- DUPONT, JACQUES (1969–1973): *Les Béatitudes* (I. Le problème littéraire. Les deux versions du Sermon sur le montagne et des Béatitudes; II. La Bonne nouvelle; III. Les Évangélistes), Paris, J. Gabalda.
- DUPONT, JACQUES (1992): *Le beatitudini*, III: Gli evangelisti, Roma, Edizioni Paoline.
- HITTANI KONGREGÁCIÓ (2021): Responsum della Congregazione per la Dottrina della Fede ad un dubium circa la benedizione delle unioni di persone dello stesso sesso, 2021. 03. 15., <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2021/03/15/0157/00330.html#ing> (letöltve: 2021. 10. 13.)
- JEREMIAS, JOACHIM (1990): 'Μωυσης', in KITTEL, GERHARD – BAUERNFEIND, OTTO – FRIEDRICH, GERHARD (szerk.): *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, IV., Stuttgart, Kohlhammer.
- LUTHER, MARTIN (1884): *Werke*, Weimar, Herman Böhlau.
- LUZ, ULRICH (1992): *Das Evangelium nach Matthäus*, I. Zürich, EKK.
- MCCOWN, CHESTER C. (1927): The Beatitudes in the light of ancient ideals, *Journal of Biblical Literature*, 46. évfolyam, 1927/1–2., 50–61.
- MONTCHEUIL, YVES DE (1957): *Le Royaume et ses exigences*, Paris, Éditions de l'Épi.
- OPPENHEIM, LEO (1969): Babylonian and Assyrian historical texts, in PRITCHARD, JAMES B. (szerk.): *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, Princeton University Press, 265–317.
- PRITCHARD, JAMES B. (szerk.) (1969): *Ancient Near Eastern Texts*, Princeton, Princeton University Press.
- SCHRADER, EBERHARD – ZIMMERN, HEINRICH – WINCKLER, HUGO (1903): *Die Keilschriften und das Alte Testament*, Berlin, Reuther & Reichard, 380–381.

- VIROLLEAUD, CHARLES (1941): Le roi Kéret et son fils, *Syria*, 22. évfolyam, 1941/3–4., 197–217.
- WALTER, NIKOLAUS (1968): Die Bearbeitung der Seligpreisungen durch Matthäus, *Studia Evangelica*, 4, (TU 102), 246–258.
- ZINZENDORF UND POTTENDORF, NIKOLAUS LUDWIG GRAF VON (1766): *Reden über die vier Evangelisten I*, Barby, Heinrich Detlef Ebers.

POPE FRANCIS'S MESSAGE TO THE CHURCH TODAY

Abstract

One of Pope Francis 'main messages to us is his call to step out of the world of our comfortable buildings, to head to the periphery, to be poor and a church for the poor. Let us examine the eight Beatitudes, especially the good news of a country promised to the poor, and then summarize Pope Francis 'most important guidelines for the Church and the world.

Keywords: Beatitudes, Messianic King, Pope Francis

Székely János

A Szombathelyi Egyházmegye püspöke, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán az Újszövetség Tanszék docense, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára. Felsőfokú tanulmányait az esztergomi Érseki Papnevelő Intézetben, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán, illetve Betlehemben folytatta.